

CONDICILE CRONICALE – IZVOARE ISTORICE PENTRU RECONSTITUIREA UNOR REALITĂȚI DIN TRECUTUL BUCOVINEI

Mihai Iacobescu

Sub înrâurirea ordinii și practicii statornicite în bisericile catolice, unii preoți ortodocși din Bucovina au început să țină și ei *condici cronicele*, un fel de *istorii* în care se consemna la sfârșitul fiecărui an, tot ceea ce se întâmplase mai important în viața și activitatea enoriașilor. Este de presupus că, inițial, o astfel de preocupare era rodul unor inițiative proprii și răzlete ale acelor preoți, care imitau exemplul păstorilor catolici. La unii însă, imitația s-a transformat în acte de creație, originale și bine motivate. Astfel, preotul Epaminonda Prelici, ținea, în condica sa cronicală, la anul 1896, *Genealogia unor familii din Cupca*, de la începuturile instalării administrației imperiale habsburgice și până în zilele sale, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea.

Originalitatea și însemnătatea strădaniilor sale era motivată de preot în cuvinte simple și fără nici un echivoc: dacă până la acea dată, unii au urmărit și reconstituit „doar genealogia neamurilor dinastice sau a unor familii nobile”, el îndrăznește și credea de cuviință să meargă mult mai departe, adică să cerceteze și să realizeze și „genealogia pentru neamurile poporului de rând”¹; o astfel de genealogie avea o semnificație dublă. Pe de o parte, îi oferea preotului posibilitatea să urmărească evoluția căsătoriilor în parohia sa, înscrierile ce s-au realizat, în ce măsură au fost evitate încheierea unor cupluri înrudite, interzise prin tradiție. Pe de altă parte, cel ce a plecat din sat și revine „află în biroul parohial tabela genealogică a familiei sale” și, astfel, trăiește „bucuria unui om înviat din morți”, fiindcă se vede și se descoperă ca într-o oglindă „în mijlocul neamului său”².

Celor două motivații ale preotului, istoricul o adaugă și pe cea de-a treia, poate cea mai importantă: posibilitatea de-a descoperi și evalua structura etnică și mutațiile produse în cadrul acesteia. Astfel, la Cupca, unde păstora Epaminonda Prelici întâlnim frecvent nume de familii curat românești, precum: Precop, Pălămar, Andronic, Bolocan, Dugan, Plăvan, Slănină, Tărăță; nu lipsesc nici cei veniți din Transilvania, desemnați prin numele de Ungureanu, dar și nume ucrainene – Dușceac, Costiuc, Siminovici etc.³

Dacă o astfel de cronică genealogică, în care preotul notează cu meticulozitate numele credincioșilor pe familii și pe ani, coborând, în unele cazuri, în tot universul secolelor XVII-XIX este în fond o lucrare unicat prin valoarea ei inestimabilă, fără să putem încă ști dacă s-au mai ținut în Bucovina evidențe de acest fel, în schimb, în mod sigur, din anul 1890 Consistoriul Ortodox din Cernăuți a introdus condici cronicele cu un Prospect unic, tipărit bilingv, în românește și rusește, pentru români și ucraineni veniți din Galiția. O astfel de condică, masivă și cu coperte cartonate, având, după Prospectul fixat drept preambul și îndreptar al lucrării, peste 300 de pagini albe numerotate, putea fi completată de câteva generații de preoți. Este, bunăoară, cazul condicii cronicele din Pârteștii de Jos⁴.

Conform Prospectului de la începutul condicii, preotul avea obligația să consemneze următoarele categorii de informații:

- 1) date despre biserica din localitate – anul construcției, numele ctitorului, patronului și binefăcătorilor sau donatorilor, dacă și când anume s-au efectuat restaurări sau reparații, forma inițială și modificările aduse ulterior, dimensiunile clădirii, elementele caracteristice ale arhitecturii, sistemul de ornamentare în interiorul și exteriorul lăcașului, pisanii, inscripții, valori de patrimoniu, cruci, ceasloave, manuscrise, vase, veșminte, icoane făcătoare de minuni etc.;

- 2) o descriere sumară a cimitirului din sat, a personalităților înhumate de-a lungul timpului;

3) evenimente importante ce au avut loc în parohie, pe tărâm bisericesc, moral, confesional etc., precum și cauzele și efectele lor;

4) diverse alte instituții de cultură și binefacere de pe cuprinsul parohiei;

5) întinderea, suprafața și populația comunei, ca și satele componente – cu precizări esențiale despre originea oamenilor, numele caracteristic, limba, cultura, tradițiile, obiceiurile caracteristice; informații despre poziția geografică a așezării și cătunelor componente, dezvoltarea economică, socială, politică, națională, culturală și religioasă, ocupații ale locuitorilor, agricultură, meșteșuguri, comerț, migrațiune sezonieră, emigrări și migrări;

6) monumente și ruine ale unor vestigii istorice „ce s-ar afla pe teritoriul eparhiei, precum și însemnătatea acestora”;

7) alte „evenimente diferite, astronomice, igenice, date statistice esențiale, precum și orice alte întâmplări mai de seamă;

8) „numărul condamnaților din parohie, felul crimei sau delictul comis, timpul condamnării” sau „mijloacele întrebuințate pentru îndreptarea celor condamnați”;

9) dar se mai făcea o ultimă precizare, că „în afară de informațiile și domeniile specificate, referitoare la biserică, enoria și comunitatea credincioșilor” se pot face însemnări și despre „toate evenimentele istorice și întâmplările curente, referitoare la întreaga parohie și chiar țară”⁵.

Așa după cum se poate lesne constata, preotul care s-ar fi achitat conștiințios despre toate aceste obligații înscrise în Prospect, ne-ar fi putut oferi o veritabilă istorie complexă și completă despre comuna și satele aparținătoare parohiei sale.

Din cercetarea mai multor condici cronice – care au supraviețuit celor două conflagrații mondiale și epurărilor din anii regimului totalitar, stalinist și comunist – se poate constata că cei mai mulți preoți s-au achitat formal și superficial de consemnarea informațiilor înscrise în Prospect. În cele mai multe cazuri, însemnările au fost făcute în pripă, la intervale foarte diferite, de cele mai multe ori consemnându-se doar vizitele unor ierarhi și petrecerile, agapele organizate cu aceste prilejuri. Au fost identificate însă și condici cronice de o excepțională valoare prin virtuțile, calitățile, seriozitatea, regularitatea și responsabilitatea cu care au fost făcute însemnările, prin pasiunea, aptitudinea și chiar talentul cu care au fost selectate și organizate informațiile, datele, evenimentele și relatările scrise. Dintre aceste exemple ferice vom menționa și sintetiza conținutul condicilor cronice din două parohii: Pârteștii de Jos și Solca, de care ținea și cătunul Clit-Arbore.

Astfel, condica cronică la parohiei Solca începe să se țină din anul 1890 și cele mai multe însemnări sunt nesemnate, dar autorul ei este pe deplin convins de însemnătatea și necesitatea de-a consemna și de-a ne lăsa adevărul despre cele ce scrie, exprimându-și responsabilitatea sa în fața comunității credincioșilor și a posterității. Parohul din Solca și Clit-Arbore, E. Tarangul, îndrăznește să definească însemnătatea ținerii cu regularitate și onestitate a cronicii sale, astfel: „cronica aceasta este menită a lăsa posterității știre despre evenimentele mai însemnate, ce ating localitatea, credincioșii bisericii noastre, instituțiile ei de cultură”⁶. Cum la începutul condicii cronice la parohiei Solca lipsește acel Prospect care să-l ghideze pe preot despre cele ce trebuie să scrie, același E. Tarangul explică cititorului că, deși se referă cu precădere la evenimentele din parohia sa, Solca și Clit-Arbore, nu va lăsa în afara comentariilor și însemnărilor sale nici unele știri care privesc întreaga Bucovină, deoarece, motivează el în continuare: „fiind cronicile acestea o instituție a forumului celui mai înalt al bisericii noastre, și încă a uneia din cele mai însemnate instituții, căci fiecare cronică e o filă din istoria țării, nu-i vom greși dacă vom însuma în ea și evenimente ce trec peste marginea localității, dacă aceste evenimente ating țara noastră, populațiunea ei băștinașă și, mai ales, ating biserica noastră”⁷.

Informațiile consemnate migălos și riguros în condica cronică la parohiei Solca sunt foarte diverse – și fără a ne propune o analiză exhaustivă, globală, a acestora – vom rezuma și sintetiza în rândurile ce urmează doar elementele mai semnificative, care completează, nuanțează sau corectează unele concluzii deja formulate sau insuficient fundamentate, privind istoria Bucovinei în cadrul Imperiului Habsburgic.

Astfel, cu privire la *structura etnică a populației și raporturile între românii și alogenii din parohia Solca*, aflăm că, satul Clit-Arbore, „o atinență” (o parte componentă) a parohiei Solca „s-a populat cu mai multe confesiuni și nații: germani, protestanți, greco-occidentali, uniati, ortodocși, catolici și evrei”, în condițiile în care „existând aici, încă din vechime, o velniță a Fondului religios-ortodox și dându-se această velniță în arândă, se-nțelege că i-au trebuit arendașului, pripășit și el aici, venind din Galiția, lucrători pentru velniță” și au fost aduși „boieri (populație slavă, n.ns.) uniati din Galiția”, care „acești lucrători, cu timpul s-au împământenit, cu încetul, și așa au devenit stabili pe moșia Fondului Bisericesc, moșie care se numește și astăzi Coman”; la 1890, din cei 300 de locuitori din Clit-Arbore, jumătate erau români, iar ceilalți „ruși veniți din Galiția”, care, lucrând pe la velnița din Coman au cumpărat locuri și s-au așezat pe aici, însurându-se și amestecându-se cu românii din megieși⁸.

Și – aflăm din aceeași condică cronică – dacă „multă vreme au trăit clitenii fără biserică și dacă voiau să asculte Sfânta Liturghie trebuiau să se trudească și să meargă până la Solca, ori până la Arbore”, cu timpul, pe la 1861-1866 locuitorii din satul Marginea le-au dăruit o biserică din lemn, unde se face slujba „tot la a treia duminică, de către parohul din Solca”⁹.

Cât privește situația populației din Solca propriu-zisă din cronică aflăm că: „românii din Solca erau dedați beției” și „multe gospodării s-au ruinat, mulți enoriași au emigrat în America, în Canada sau, mai aproape, în România” și la un moment dat exista primejdia „ca Solca să rămână comună fără populație românească”, întreaga pricină constituind-o „hoiera cea otrăvitoare” adusă aici de câțiva evrei pripășiți pe pământurile Fondului Bisericesc, unde există o berărie, care „însă, e în posesia unui evreu” și tot în centrul Solcâi s-a înființat „Institutul cel mai însemnat de cură”, care este proprietatea unui evreu și a fost ridicat pe terenul cumpărat de la un român”; și, chiar dacă „pozițiunea romantică a Solcâi, frumoasele păduri din împrejurimi, care îmbogățesc aerul cu ozon, atrag în lunile de vară multă lume, ce-și caută sănătatea, cea mai mare parte a celor ce vin aici sunt tot evrei. Ei aduc puțin folos comunei, mai mult conaționalilor lor, din care s-au pripășit aici un număr destul de considerabil”¹⁰. Așadar, deși la Solca e și un monument istoric, ctitoria lui Ștefan Tomșa, în mijlocul acestui peisaj mirific, „trist aspect ne prezintă cărunta mănăstire. Biserica stă intactă, dar cât se poate de neglijată. Zidurile din jurul ei servesc la scopuri diametral opuse țelurilor lor inițiale. În casa principală e cancelaria notarială și locuința notarului. În casa de la poarta mănăstirii șede un servitor evreu, de la berăria apropiată, care e proprietatea Fondului Bisericesc, însă e tot în posesia acestuia. Pivnițele mănăstirii și turnurile unghiuare ale zidurilor servesc de magazine pentru menționata berărie... Când privim asupra Solcâi, videm întărite cuvintele nemuritorului Eminescu: „Vai de biet român săracul / Îndărât tot dă ca racul!” Astăzi nici urmă de român în centrul Solcâi. Doar pe margine, prin depărtatele râpi și pe sub poalele dealurilor sărăcăcioase, îl mai afli cu casele lui. Și e sărac lipit pământului”¹¹.

Cronica de la Solca surprinde și *preocupările elitei românești locale pentru emanciparea cultural-economică și politică a locuitorilor*. Astfel, preotul din Solca are în atenția sa și școala: „tot păstorul de suflete din Solca cercetează și școala poporală din Clit”, constatând că, aceasta „are două clase și 26 de copii, de religie ortodox-orientală”¹²; în 1896 s-a lărgit spațiul de școlarizare la Solca, unde, de la o singură clasă s-a ajuns la 4 clase „și acelea cu multă trudă și multă vorbă, fiindcă oamenii nu se dau înduplecați ușor la aceasta, din cauza sărăciei lor celei mari”; prin subscripții publice, donații și intervenții la autoritățile locale și districțuale s-a început, în octombrie 1896, școlarizarea la toate cele 4 clase primare; în numai doi ani, numărul elevilor s-a dublat, ajungând în 1898, la 144 elevi, din care 97 băieți și 47 de fete¹³.

Însă, fapt extrem de semnificativ: trebuiau unite în acest scop strădaniile intelectualilor din comună, de aceea – consemnează preotul în cronică sa – „simțându-se necesitatea creării unui focariu de lumină și de trezire din letargia cea molipsitoare, în care zăcea poporul ortodox și român din Solca s-a reușit, sub preotul Epifanie Bacinschi, dimpreună cu alți bărbați zeloși și cu tragere de inimă pentru bunăstarea materială și culturală a poporului băștinaș român din Solca a înființat, cu permisiunea forurilor mai înalte, politice, un *cabinet de lectură*, cu numele „Sentinelă poporului”; noul așezământ s-a născut „cu menirea ca în el să se citească, în zilele de duminică și sărbătorile de peste an, cărți folositoare de ale economiei, vieții morale, păstrării

limbii, moșiei, datinilor, averii și învățăturilor bune, aflătoare în cărțile bibliotecii”. Sprijinit de primarul comunei, Alexandru Braha, de alții intelectuali ai școlii, cabinetul și-a creat fonduri proprii, o bibliotecă, a cumpărat un teren în centrul Solcăi, unde, în 1908, a început construirea unei case naționale¹⁴. Conдика cronicălă înserează, în continuare, manifestul care a fost tipărit și răspândit *Către toți românii din cele patru unghiuri*¹⁵. Semnatarii documentului – primarul, trei învățători, doi economiști, notarul, un locotenent în retragere, consilierul de tribunal, dr. George Tamavschii, președintele Comitetului de Construire și preotul George Mihăiescu, președintele Societății de lectură „Sentinela poporului” – motivau necesitatea de-a construi și folosi „o casă națională, unde copiii să se poată aduna, duminica și în zilele de sărbătoare, la învățături folositoare și petreceri naționale, să se poată feri de demoralizare prin cele spelunci pline de otravă sufletească și trupească, iar bătrânii să se adune la sfaturi înțelepte și bine chibzuite”; se aprecia că ceea ce „i-ar putea scăpa pe români de acest pericol de înecare în potopul străinismului” s-ar putea rezuma în cuvintele „*trezire, unire și școlire națională*”; elita locală din Solca dispunea în acest scop de un *cabinet de lectură*, de o *Societatea a agricultorilor* – cu menirea „de a înlesni și spori starea materială și economică a poporului”, de o *Societate a Meseriașilor Români*, care îi îndemna pe orășenii din Solca să-și trimită copiii la școlile de meserii, acordându-le acestora burse sau alte înlesniri; solicitând ajutoare de la toți cei „cu iubire de neam”, semnatarii manifestului relatau, totodată, eforturile ce le întreprind locuitorii din Solca pentru realizarea idealului propus¹⁶.

Pe lângă alte *diverse aspecte locale* – cum ar fi, de pildă, starea bisericii și preocuparea slujitorilor ei pentru combaterea și stărpirea unor tare sociale, între care beția¹⁷, demagogia unor „trădători ai națiunii române, ca dr. Aurel Onciul și dr. Florea Lupu” care s-au dovedit „oameni mari de gură și mici de fapte” și chiar „o parte din învățătorimea română care s-a lăsat ademenită de vorbile lor deșarte și s-a înjugat la plugul lor, care taie brazdă după brazdă din ușa vitregitului trup al biete națiuni române, aici, în Bucovina”¹⁸ – conдика cronicălă oglindește și *aspecte care privesc soarta întregii Bucovine*. Astfel, sunt demascate luptele rutenilor, care „se pun luntre și punte să ne nimicească, să ne șteargă și urma din această țară”, folosindu-se și de faptul că „noi înșine ne mâncăm întreolaltă”, dându-se ca exemple disensiunile dintre Iancu Flondor și Aurel onciul; sunt denunțate acțiunile nefaste „ale lui Aurel Onciul, Constantin Onciul, Tit Onciul și Florea Lupu, ginerele răposatului Isidor Onciul, care au făcut un partid politic, sub numele de „Unirea”, cu scopul, chipurile, să scape țara, adică pe români de hegemonia boierească și să ridice țara la o stare culturală și materială mai bună și independentă”, în care scop dr. Aurel Onciul și dr. Florea Lupu „s-au unit, în lupta lor politică împotriva Partidului Poporal Național, cu elementele cele mai dușmănoase ale poporului român, cu evreii, social-democrații și rutenii”; ei „înjură, ca niște mahalagii, pe bărbații cei mai iluștri ai națiunii române, cum e Titu Maiorescu și Nicolae Iorga; pe primul pentru că l-a dat de rușine pe Aurel Onciul, când a zis că românii bucovineni au primit ajutoare bănești în secret, de la statul român; și pe al doilea pentru că a îndrăznit să critice această politică a lor, dăunătoare românilor; Florea Lupu a tras în noroi chiar și tricolorul românesc, zicând că acesta nu e stindardul națiunii române, ci un fleac inventat de niște șoviniști. Onciul și Lupu – mai precizează în cronică sa preotul din Solca – trimit gratuit gazeta lor „Voința poporului”, în care n-ai ce găsi alta decât numai înjurături și luare în răs. Și, conchide autorul condicii cronicele, guvernului din Viena încă îi este binevenită lupta noastră de frate, căci, dacă deviza lui este „divide et impera” (dezbină și stăpânește)”¹⁹.

Că autorul condicii cronicele de la Solca analizează și evaluează cu discernământ oamenii și evenimentele despre care scrie, o dovedesc, între altele și comentariile largi, atente și competente, despre cel mai popular mitropolit al Bucovinei, Silvestru Andreievici-Morariu. Când, la 11 iulie 1893, acesta împlinea 50 de ani de preoție, l-au cinstit, „l-au chiritisit” președintele țării „baronul Craus, din porunca specială dată de împăratul Francis Iosif, generalul Mayer, preoții din toată Bucovina și toate diregătoriile și Societățile din Cernăuți și de la țară” și „boierii, preoții și popor din toate părțile Bucovinei”. De ce o astfel de cinstire fără egal, între contemporanii preotului din Solca, de vreme ce, atunci când comentează aniversarea „150 de ani de domnie” a împăratului Francis Iosif la 1898, el notează lapidar și cuviincios că în toate bisericile din Bucovina „s-a săvârșit Sfânta Liturghie cu doxologie precisă, cu citirea apostilei

mitropolitului Ciupercovici, s-a organizat o serbare școlară și s-au împărțit la credincioșii portretul împăratului, împreună cu unele cărți în limba română”²⁰

Într-adevăr, aniversării lui Silvestru Andreievici-Morariu condica cronică din Solca îi acordă un spațiu și un text extraordinar de amplu, în comparație cu cel închinat împăratului, din numeroase motive, din care rezumăm câteva. Începându-și comentariul propriu-zis cu relatarea că unul din conducătorii Societății pentru Cultură și Literatură Română, dr. Iancu Zotta i-a oferit sărbătoritului un album „cu mii și mii de iscălituri din toate satele și orașele Bucovinei”, autorul face constatarea: „putem susține că n-am avut și nu avem alt preot în Bucovina, care să fi lucrat atât de mult cu condeiul și cu fața, cum au lucrat Eminența Sa. El a compus mai multe cărți – și anume: cărți de citire, computuri, catehisme, cărți de rugăciuni și altele, căci pe vremile acelea gemeau școlile noastre în robia leșilor galițieni, neavând nici cărți, nici învățători cu tragere de inimă pentru poporul nostru”²¹.

Condica rezumă cele mai importante acțiuni, care ilustrează și onorează înfăptuirile cărturarului ierarh. A tipărit manuale școlare, Predici, Psaltirea, Tipiconul bisericii ortodoxe. Două cărți, prin care a afirmat și apărât drepturile legitime ale clerului și credincioșilor români, *Apologia* – „cărți așa de bine gândite și alcătuite, încât i-a mers vestea în toată lumea”. A editat cea dintâi publicație bisericească, ortodoxă „Candela”; a apărât proprietățile Fondului Bisericesc, a zidit, restaurat și pictat numeroase biserici; a sporit pensiile preoteselor văduve, ajutoarele pentru copiii acestora, lefurile cantorilor bisericești și ale cooperatorilor, a vegheat asupra finalizării și inaugurării Palatului Mitropolitan, încât, precizează și concluzionează autorul condicii croniceale de la Solca „pe unde te întorci vezi lucruri frumoase și durabile ale IPS mitropolitului” și „pentru aceea ai avut și parte de cinste”, ca dovadă credincioșii i-au ales deputat în Dieta Bucovinei și în Parlamentul din Viena, membru în Comitetul Țării, vicepreședinte în Societatea pentru Cultură și Literatură Română, iar împăratul însuși i-a acordat „titlul de onoare de doctor în teologie”, care „se dă celor mai vrednici preoți”²².

Pentru numai 2 ani, la 3/15 aprilie 1895, consemnând durerea nemărginită a clerului și credincioșilor la trecerea în eternitate a mitropolitului Silvestru Andreievici-Morariu, autorul aceleiași cronici scrie: „noi preoții și poporul nostru am pierdut un părinte bun și gospodar, am pierdut un stâlp puternic al Bisericii noastre, am pierdut un bărbat cu tact, înzestrat cu cele mai rare și temerare calități, ce le poate avea un muritor; pentru aceea mare jale au cuprins țara întreagă”²³.

O altă condică cronică la care ne vom referi cât se poate de lapidar în rândurile de față este cea aparținând parohiei ortodoxe Pârteștii de Jos²⁴. Ea are la început un Prospect și a fost ținută cu o impresionantă regularitate și cu un veritabil talent literar, de către preotul Ilie Andrucovici, care i-a iubit, ascultat și înțeles pe țărani, în cele mai diferite aspirații și preocupări, necazuri și bucurii ale lor, identificându-se cu modul lor de-a gândi și trăi, cu trebuințele imperioase ale emancipării lor materiale și spirituale. Și condica redactată de el conține multe elemente comune cu cele ale lucrării redactate, în acești ani, în mod independent, de slujitorii parohiei de la Solca. Astfel, și preotul de-aici se confruntă cu **flagelul beției**²⁵ - iar elita locală se implică în combaterea și îndreptarea stărilor de lucruri, înființând, în 1894 o **filială a Societății Doamnelor Române**²⁶, în 1901 o **Casă de păstrare și utilizare a economiilor**, după sistemul Reifeisen²⁷, în 1902 – un **Cabinet de lectură**, ce să devină „focarul sau vatra la care să se tragă, să se adune, într-un gând și-ntr-o inimă, toți poporenii” din sat²⁸. Aceste inițiative au în vedere ușurarea și eliberarea țăranilor de sub **activitatea nefastă a cămătarilor evrei**: fiindcă, deși „poporul îi sânguinos și muncitor”, el se află „înglodat în datorii până-n grumaz”; aceste datorii le-a contractat „pentru popușoiul lucrat” de la „nemiloșii cămătari evrei, lipsitoarele sau mai bine zis vampirii satului”²⁹.

Urmărind atent, pentru un segment de două decenii, 1893-1913, **evoluția condițiilor climaterice și rezultatele muncilor agricole**, care stau permanent sub înrăurirea naturii capricioase sau generoase, condica cronică de la Pârteștii de Jos ne oferă posibilitatea să constatăm că, din 20 de ani, analizați și evaluați la rând, mai bine de jumătate au fost nefavorabili, adică fie cu ploaie și frig, fie cu secetă, ori cu zăpadă venită de timpuriu – ceea ce îl face pe autor să conchidă: „țara noastră, Bucovina, e așa că, dacă e un an bun și mănoș, atunci le

merge bine și gospodariilor”, iar în caz contrar „supărarea și îngrijorarea” ori „scârba și sărăcia” îl sugrumă pe țăran³⁰.

Când anii sunt total nefavorabili „ce să facă bietul țăran?” se întreabă autorul cronicii de la Pârteștii de Jos: „văzând că nevoile au crescut și tot cresc”, că „prețurile vitelor au scăzut” și „nădejdea bietului plugar s-a pierdut... lasă casă și masă, lasă vatra părintească și pribegeste în țări străine. Pleacă la muncă în România sau peste țări și mări, în Canada, în America”. Așa se face că „satele se pustiesc. Și cel ce mai are câte ceva poate birui lucrul recerut, nefiind lucrători, și ajunge și el la sapă de lemn. Sărăcie, unde te uiți!”³¹

Și în această condică cronică se acordă o mare atenție bisericii și școlii, ca instituții centrale și vitale în eforturile generale pentru emanciparea sătenilor³²; sunt surprinse mașinațiunile și luptele politice locale, ca și demagogia și abuzurile din timpul alegerilor³³; situația nefastă în care terenurile Fondului Bisericesc i-au fost acaparate de „șlehta străinilor, care se hrănesc și prosperă pe moșiile secularizate ale bisericii noastre”³⁴, dar informațiile devin foarte abundente și captivante și după declanșarea primului război mondial – când conдика cronică e completată de către noul paroh, Samuil Sauciu. Astfel, în 1914, în august „se face mobilizare generală; plugarul e smuls de la munca sa, în toiul recoltării” și „mamele plângând își însoțesc feciorii la gară, de unde, cu trenul, pleacă spre necunoscut; părinții bătrâni rămân fără sprijin, copiii fără tați și soțiile fără bărbați”; guvernul de la Viena „lansează diferite apeluri către supuși, prin care îi îndeamnă la luptă” se formează „grupuri de tineri entuziaști, care se încorporează de bună voie, așa-zișii Elnyährigforeisillinge”³⁵. Din octombrie același an, apelurile trimise de autoritățile imperiale, obligă populația rurală să trimită pentru soldații plecați pe front alimente conservate: pere, mere, perje, prune uscate, nuci etc., apoi lucruri pe care le pot face singuri țăranii în industria casnică: mănecare, flanele, ciorapi, mănuși³⁶.

În primul an de la declanșarea conflagrației „toată lumea credea că războiul nu va depăși iarna și va fi stăvilat odată cu sosirea omătului”, dar „din contra, războiul se prelungea, împotriva tuturor așteptărilor ca și când nu ar fi mai avut de gând să se sfârșească vreodată”³⁷. Odată cu venirea iernii, chiar din noiembrie-decembrie 1914, implicațiile economice ale războiului... iau amploare: „încep rechizițiile, acel război pe țărâm economic; soldații angajează și spuza de oameni care au rămas încă pe la casele lor. Tinerii sunt trimiși cu căruțele la Vorsașpanu. Nimic nu rămâne neatins. Chiar tinerii mineri și bătrânii de peste 60 de ani trebuie să stea la dispoziția patriei, dacă nu cu arma, cel puțin indirect, cu lucrul pentru front”³⁸.

Autorul analizează apoi, în detaliu, amplificarea și agravarea necazurilor, lipsurilor, mizeriei, an de an, odată cu prelungirea războiului, extinderea și amplificarea rechizițiilor, invaziile și jafurile trupelor rusești în timpul celor trei ocupații vremelnice, diversele aspecte ale „bolșevizării”, ale haosului creat în 1917 în rândul trupelor țariste³⁹.

Eliberarea și unificarea nordului moldav la statul român e redată în cuvinte simple, firești, ca o împlinire de mult visată și așteptată: „după mulți ani de zbucium și neliniște, în sfârșit românii au ajuns să-și vadă visul cu ochii. România Mare, cea de multe secole dorită, s-a împlinit. Liniște și pace domnește peste toată țara. Liniște mormântală chiar în zilele de sărbătoare... Clopotele de la biserica de-aici au fost luate de ruși”⁴⁰.

... Astfel de condici cronice, din care am spicuit doar unele aspecte sunt adevărate comori, cu informații extrem de diverse, care completează, nuanțează, corectează acele tomuri oficiale de istorie, oferind istoricului o imagine cvasicompletă, caleidoscopică, veridică asupra trecutului Bucovinei, așa cum a fost.

**Les registres-chroniques – sources historiques pour reconstituer des réalités
du passé de la Bucovine
- résumé -**

L'auteur a identifié, analysé et évalué trois registres-chroniques – des ouvrages ignorés jusqu'à ce moment – ci par notre historiographie – des localités Cupca, Solca et Pârteștii de Jos. On ce souligné leur valeur documentaire pour la recherche, la compréhension et l'illustration la plus véridique possible des réalités complexes de Bucovine, à la fin du XIX-e siècle et les premières deux décennies du XX-e siècle.

NOTE:

¹ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale ale Statului Suceava (DJANS), *Colecția de documente*, Pachet XXIV/95, *Genealogia unor familii din Cupca*, de Epaminonda Prelici, p. 1.

² *Ibidem*, p. 2-4.

³ *Ibidem*, p. 9-22.

⁴ Arhiva Parohiei din Pârteștii de Jos, *Condica cronicală*, Cernăuți, 1890.

⁵ *Ibidem*, p. 2-3.

⁶ Arhiva Mănăstirii Solca, *Condica cronicală*, f.a., p. 31.

⁷ *Ibidem*, p. 32.

⁸ *Ibidem*, p. 3 și 29.

⁹ *Ibidem*, p. 4.

¹⁰ *Ibidem*, p. 12 și 34.

¹¹ *Ibidem*, p. 34-35.

¹² *Ibidem*, p. 21 și 30.

¹³ *Ibidem*, p. 20-21.

¹⁴ *Ibidem*, p. 57-59.

¹⁵ Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, *Fondul Mitropoliei*, dosar 1346.

¹⁶ *Ibidem*, p. 40-45.

¹⁷ Arhiva Mănăstirii Solca, *Condica cronicală*, p. 12-13.

¹⁸ *Ibidem*, p. 38.

¹⁹ *Ibidem*, p. 38-39.

²⁰ *Ibidem*, p. 23.

²¹ *Ibidem*, p. 5-7.

²² *Ibidem*, p. 8.

²³ *Ibidem*, p. 13-14.

²⁴ Arhiva Parohiei din Pârteștii de Jos, *Condica cronicală*, Cernăuți, 1890.

²⁵ *Ibidem*, p. 3-4, 28-29.

²⁶ *Ibidem*, p. 5.

²⁷ *Ibidem*, p. 31.

²⁸ *Ibidem*, p. 33.

²⁹ *Ibidem*, p. 17.

³⁰ *Ibidem*, vezi anii 1893-1913, p. 3-74.

³¹ *Ibidem*, p. 75-76.

³² *Ibidem*, p. 3, 4, 18-25.

³³ *Ibidem*, p. 40, 43, 50-51, 68.

³⁴ *Ibidem*, p. 55 și 63

³⁵ *Ibidem*, p. 77-78.

³⁶ *Ibidem*, p. 79.

³⁷ *Ibidem*, p. 79.

³⁸ *Ibidem*, p. 80.

³⁹ *Ibidem*, p. 81-92.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 93.